

BOŠNJACI I ANEKSIJA BOSNE I HERCEGOVINE

Abstrakt: Ovaj rad govori o odnosu Bošnjaka i bošnjačkih političkih elita prema aneksiji i postaneksionoj perspektivi Bosne i Hercegovine. Autor ukazuje na razlike u motivima i pristupima koji su odredili krajnje oprečne odnose dviju bošnjačkih političkih stranaka spram aneksije. Ukazuje se na pomanjkanje vizije i dobre volje da se, u datim historijskim prilikama, gradi bosansko društvo po mjeri svih njegovih žitelja.

Ključne riječi: aneksija, Bosna i Hercegovina, Austro-Ugarska, Osmansko carstvo, Bošnjaci, Muslimanska narodna organizacija, Muslimanska napredna stranka, Alibeg Firdus, mladoturci, perspektiva, politika.

O aneksiji Bosne i Hercegovine, njenim povodima i uzrocima, njenim posljedicama po ukupnost bosanskohercegovačkog pravnog, političkog i društvenog razvitka s početka XX stoljeća, napisano je više relevantnih historijskih analiza i prikaza. Historičar Hamdija Kapidžić dao je najpotpuniju sliku stanja u bosanskohercegovačkom društvu u danima nakon aneksije, obraćajući pažnju kako na reakcije političara tako i na raspoloženje širih slojeva stanovništva.¹ Ostaje, međutim, činjenica da historiografija još uvijek nije cjelovito sagledala ponašanje političkih, kulturnih i vjerskih elita, njihov odnos prema aneksiji, ali i njihovu viziju perspektive korespondirajućih zajednica u zemlji koja je aneksijom definitivno promijenila svoj državno-pravni i kulturno-civilizacijski status i položaj.

Svrha ovog rada je analiza i sagledavanje odnosa Bošnjaka, naročito bošnjačkih političkih subjekata, prema aneksiji, uključujući postaneksionu perspektivu Bosne i Hercegovine i bošnjačkog naroda. Zanimalo me koliko je aneksija Bosne i Hercegovine rabljena kao oruđe političke utakmice između Muslimanske narodne organizacije (MNO) i Muslimanske napredne stranke (MNS) – koliko su iznošeni stavovi odražavali naboj političke ambicije a koliko relevantne poglede na perspektivu Bošnjaka i Bosne i Hercegovine nakon aneksije. Poseban akcenat je stavljen na prisutnu retoriku, motive, stavove i pretenzije.

¹ Hamdija Kapidžić, Pripremanje ustavnog perioda u Bosni i Hercegovini (1908-1910), *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine – separat*, X/1959, Sarajevo 1959.

Između ustavne akcije i poklonstvene deputacije

Kada je zaslugom mladoturaka u Osmanskom carstvu potkraj jula 1908. uspostavljen ustavni režim (*mesrutiyet*), Austro-Ugarska monarhija dobila je odsudni poticaj da izvrši dugo planiranu aneksiju od evropskih sila na upravu joj dodijeljene Bosne i Hercegovine.² Napore u tom pravcu potspješila je ustavna akcija bošnjačke i srpske opozicije – zahtjev da se Bosni i Hercegovini dodijeli ustav bez mijenjanja njenog državno-pravnog položaja. Arhivski izvori govore da su austro-ugarske vlasti imale pouzdana saznanja o razvoju akcije prije nego što je ona uobličena u zvaničnu inicijativu. Tako se u izvještaju vladinog pouzdanika od 31. 8. 1908. navodi kako se već nekoliko dana neprestano vijeća u magazi braće Ramića, hadži Osmanovića i na drugim mjestima u pogledu traženja ustava. Postoji dilema da li u tom smislu ići sa Srbima ili posebno. Srbi pozivaju Bošnjake da zajedno traže ustav a zatim autonomiju. Međutim, Bošnjaci nemaju jedinstveno stajalište po pitanju zajedničke akcije sa Srbima. "Imade dosti Muslimana, koji se protive slozi gdje kažu ako se š njima potpišemo propali smo, a većina njih t.j. Srpskih pristalica pristaju na slogu i druge nagovaraju [...]"³ Jedan drugi izvještaj takođe ukazuje na različite poglede Bošnjaka na ustavnu akciju. Navode se riječi hadži Hasan ef. Ramića koji tvrdi da je Alibeg Firdus utanačio sa Srbima izradu memoranduma na sultana u kojem će protestirati u ime 1.300.000 Srba i Bošnjaka protiv namjeravane aneksije od strane Austro-Ugarske s molbom da osmanski vladar ne dozvoli mijenjanje postojećeg političkog položaja Bosne i Hercegovine. Dodaje se da će Srbi memorandum potpisati, ali oni još zahtijevaju i uvođenje ustava, "proti koga je većina starijih muslimana, ali sva mlađa muslimanska inteligencija je uza Srbe za ustav"⁴. Prema izvještaju od 6. 9. 1908. redoslijed zahtjeva srpsko-bošnjačkog saveza prema vladi je sljedeći: ukinuće govora o aneksiji, potom ustav po uzoru na turski, te naposljetku autonomija.⁵ Aktueliziranje navedenih zahtjeva polučilo je novi dinamizam u javnom životu Bosne i Hercegovine, mobilizirajući lokalne grupe i pojedince koji su težili dati vlastiti doprinos realizaciji ideje koju su smatrali prioritetnom u datoj stvarnosti.

U isto vrijeme dok su vođe srpske i bošnjačke opozicije predavale na Ilidži ministru Burijanu memorandum kojim je ozvaničena ustavna akcija, u Tešnju je pokrenuta združena

² Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnje politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*, Sarajevo 1997, II izdanje, str. 184.

³ Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABH), Fond Zemaljska vlada u Sarajevu (dalje: ZV), Prezidijalni spisi (dalje: prez), 4507/08. Abdullah vladi.

⁴ ABH, ZV, prez, 4519/08. Konfidentenmeldung vom 1. September 1908.

⁵ ABH, ZV, prez, 4645/08. Abdullah vladi.

aktivnost Srba i Bošnjaka na prikupljanju potpisa protiv aneksije. Kotarski upravitelj u Tešnju detaljno je izvijestio Zemaljsku vladu u Sarajevu o ovoj akciji. On navodi kako su u pročelje akcije stala "dva turkoviha najčišćeg kalibra" Eminbeg Kapetanović i Mehmedaga Galijašević. Objlašavajući narodu kako "Švabo hoće da nam išćera sultana iz Bosne", Kapetanović i Galijašević su stavu protiv aneksije pridodali i zahtjev za uspostavom autonomije Bosne i Hercegovine.⁶ Prikupljanju potpisa pridružili su se i pojedini muhtari po selima, ali je mnogim tešanjskim Bošnjacima, prema autoru izvještaja, zasmetala novostvorena muslimansko-srpska koalicija. Kotarski predstojnik je glavnog agitatora opisao kao poznatog alkoholičara koji će polahko ali sigurno izgubiti svoju moć, a u narodu ima uticaja samo zato jer je pastorak bivšeg gradonačelnika Tešnja Hamdibega Ajanovića.

Premda političari nisu javno navodili iseljenje kao odgovor na aneksiju, mogućnost novog muhadžirluka prema unutrašnjosti Osmanskog carstva aktuelizirana je kao očekivana reakcija na najavu pripajanja Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj monarhiji. Tako je kotarski predstojnik Nevesinja izvijestio Zemaljsku vladu u Sarajevu kako većina Bošnjaka Nevesinja smatra da nema budućnosti u Austriji i izjavljuje: "Mi ćemo propasti i moramo svi seliti. Bolje da ostane ovako kako je!"⁷ Najava aneksije uticala je na intenziviranje saradnje između Bošnjaka i Srba u Varcar Vakufu. Na uznemirenost Bošnjaka pričama o aneksiji tamošnji pop Stojan Trkulja poručio je muslimanima: "Braćo muslimani, ovdje je za vas jedino dolično mjesto!"⁸ Istovremeno je u Bjelajcu Avdibeg Kulenović održao konferenciju na kojoj je izjavio da bi svaki bosanski musliman morao nabaviti revolver.

Nije, međutim, isključeno da su vođe oko egzekutivnog odbora koristili mogućnost iseljavanja kao eventualno sredstvo pritiska na mladotursku administraciju s ciljem aktivnije uloge Osmanlija u rješavanju aneksione krize na način koji bi odgovarao Bošnjacima. Tako je planirana misija Alibega Firdusa u Carigradu od pojedinih egzekutivaca promatrana kao konačno rješavanje dileme 'sjedinenje ili hidžret' – autonomija pod Osmanlijama ili selidba u Osmansko carstvo.⁹ Kada je vladin informator priupitao Šerifa Arnautovića šta je bio uzrok da Alibeg Firdus "po najvišoj zimi i kijametu" ide u Carigrad, Arnautović mu je odgovorio da je još tokom ranijih razgovora u Pešti zaključeno da se pošalje deputacija u Stambol koja će

⁶ ABH, ZV, prez, 4755/08. Datum: 8. 9. 1908.

⁷ ABH, fond Zajedničko ministarstvo finansija Beč – Odjeljenje za poslove Bosne i Hercegovine (dalje: ZMF – Pr. BH), 1509/08. Proslijeđeno 14. 9. 1908.

⁸ ABH, ZV, prez, 5021/08. Datum: 15. 9. 1908.

⁹ ABH, ZV, prez, 45888/08. Abdullah vladi 4. 9. 1908. U istom izvještaju vladinog konfidenta se navodi da se među članovima Egzekutivnog odbora vjeruje da će Alibeg Firdus ako mu mladoturci tako nalože, pozvati četvericu Bošnjaka i četvericu Srba da iskažu nezadovoljstvo Ćamil-paši zbog aneksije i lojalnost prema Osmanlijama, te ako bude potrebno napišu arzuhal na vijeće, tj. sabor sa potpisima, "da mole da se uzmu u obzir u svakom vjerskom pogledu".

tražiti upute "šta sada da radimo ili ćemo sjediti ili se seliti ili pristat pri pregovorima na vladin zahtjev i ponudu"¹⁰. Spominjanje selidbe je očito imalo značajno mjesto u aneksionoj retorici Muslimanske narodne organizacije.

Firdusov odlazak u Carigrad bio je potaknut i akcijom provladine grupe Esadbega Kulovića koji je vrlo brzo po najavi aneksije počeo pozivati odličnike u poklonstvenu deputaciju vladaru u Beč. Pristaše Muslimanske narodne organizacije nisu sjedile skrštenih ruku pa su Kulović i istomišljenici imali poteškoća u organiziranju deputacije. Prema vladinom konfidentu, rasturene su agitacije od strane Srba, srbofila i drugih elemenata poput Nezirhodžića, Nedopeka, Kumašina, Linge i drugih, "te odgovaraju koga god ugrabe da ne ide na poklonstvo"¹¹. Konfident navodi da je 2. 9. 1908. na sijelu kod Muhidovića "napadnut" [Šakir ef.] Pandža, prijetnjama da će biti smatran izdajicom vjere i naroda ako se uključi u deputaciju. Pandža se pobojavao za svoj status pa se načinio "sada slabim samo da ne ide".

Prema povjerljivim izvještajima plasiranim vladinim zvaničnicima, mnogi istaknuti Bošnjaci su u septembru 1908. vjerovali u mogućnost rješavanja bosanskohercegovačkog pitanja u smislu restauracije osmanskog suvereniteta i odlaska Austro-Ugarske iz Bosne i Hercegovine. Sulejman ef. Mašić, Mustajbeg Halilbašić i Salim ef. Muftić su izražavali nadu da bi Bosna i Hercegovina u dogledno vrijeme mogla ponovo pripasti Turskoj ili pak postati samostalna kao i druge balkanske države ali pod suverenitetom neke velesile. Mustajbeg Halilbašić se izjašnjavao za samostalnost Bosne i Hercegovine kao najpravednije rješenje s kojim će cijeli narod biti zadovoljan.¹² Ovaj optimizam pojačavala je prepiska muslimanskog egzekutivnog odbora sa carigradskim bosanskim klubom s ciljem da se kod osmanske vlade poduzmu koraci kako bi Bosanci i Hercegovci bili službeno pozvani na otvaranje i rad osmanskog parlamenta. Prema tvrdnjama egzekutivaca, mnogi Bošnjaci i Srbi su izražavali želju da idu u Carigrad. Vedrijem raspoloženju doprinosili su i povraci porodica austrijskih oficira i podoficira iz Sandžaka, kao najava skorijeg izlaska austrijske vojske iz ove pokrajine. Narod je to tumačio na način da će, nakon Sandžaka, "Švaba i iz Bosne i Hercegovine izaći. Tome se čaršija veseli."¹³

"Šta će biti s našom vjerom i posjedima?"

¹⁰ ABH, ZMF – Pr BH, 2068/08. Abdullah vladi. Datum: 29. 11. 1908.

¹¹ ABH, ZV, prez, 65888/08.

¹² ABH, ZMF – Pr BH, 1541/08. Konfidentielle Meldungen vom 23. September 1908.

¹³ *Isto.*

Proklamacijom Bosancima i Hercegovcima od 7. 10. 1908. austrijski car i ugarski kralj obavijestio ih je da je na njihovu domovinu protegnuto pravo njegove suverenosti, ali da će ona dobiti konstitucionalne ustanove, što će stvoriti "zakonsku podlogu za predstavništvo njihovih želja i koristi"¹⁴. Navedena obavijest nije bila lišena cinizma i kontradiktornosti, jer je narod bio uskraćen u izražavanju svoje elementarne želje – one u pogledu državno-pravnog statusa svoje domovine. Vladar je svejedno obećao Bosancima i Hercegovcima da će usljed novog poretka kultura i blagostanje u njihovoj zemlji naći sigurno ognjište.

Bosanci i Hercegovci, međutim, različito su reagirali na proklamaciju vladara. Dok su Hrvati pozdravili aneksiju, Srbi i Bošnjaci su izražavali nezadovoljstvo i zabrinutost. Srbi su namjeravali demonstrirati protiv nadbiskupa Stadlera, dr. Nikole Mandića, te uredništava *Hrvatskog dnevnika* i *Sarajevskog Tagblatta*, nazivajući ih izdajicama svoje domovine i naroda.¹⁵ Bošnjaci su se osjećali potištenim jer su vjerovali, osobito od dolaska na vlast mladoturaka, da će ponovo doći pod sultana, "a sada [...] im ova nada pada i to ih vrlo boli". Srbi i Bošnjaci, međutim, negativno su reagirali na aneksiju iz različitih motiva. Dok su Srbi gledali u aneksiji prepreku sjedinjenju Bosne i Hercegovine sa Srbijom, Bošnjacima je ona bila udarac njihovim težnjama za obnovom osmanske uprave u njihovoj domovini. Četiri dana nakon careve proklamacije Zemaljska vlada je izvijestila Zajedničko ministarstvo finansija da se najveći dio hrišćanskog (srpskog) stanovništva zanima samo za nacionalno pitanje, svi gledaju u Srbiju, dok muhamedanci (Bošnjaci) sanjaju o uspostavi turske uprave a nadaju se poništenju odluke o aneksiji. Muhamedanci misle da je moguće zadržati suverenitet sultana samo za njih a da hrišćani budu pod suverenitetom cara. Veliki dio muslimana vidi izlaz u organizaciji nove državne uprave u okviru jedne muslimanske države.¹⁶

Pa ipak, ni unutar srpskog ni bošnjačkog korpusa nije postojalo ni idejno ni djelatno jedinstvo kad je novonastalo stanje u pitanju. Bez obzira na motive, neki su hvalili i odobravali aneksiju. Prema jednom vladinom telegramu, obznana aneksije po selima u sarajevskom i tuzlanskom okrugu izazvala je veliko negodovanje. Međutim, u Gradačcu su muhtari svih džemata došli u kotarski ured i izrazili svoje zadovoljstvo i lojalnost vlastima. Na vijest o aneksiji muslimani Srebrenice održali su dovu zahvalnicu. U Gračanici se Srbi raduju aneksiji, dok u Sarajevu oslušuju vijesti iz Beograda ili Cetinja.¹⁷ Što se tiče sarajevske muslimanske čaršije, ona "inteligentno iščekuje". Nadanje i čekanje su riječi kojim se opisuje i stanje Bošnjaka u Goraždu. Lokalne vlasti javljaju pretpostavljenim kako stariji

¹⁴ M. Imamović, *Pravni položaj*, str. 188.

¹⁵ ABH, ZV, prez, 5368/08. Konfessionelle Mendungen. 7/10. 1908.

¹⁶ ABH, ZMF – Pr BH, 1651/08. Datum: 11. 10. 1908.

¹⁷ ABH, ZMF – Pr BH, 1707/08. Datum: 10. 10. 1908.

Bošnjaci još uvijek čekaju formalni ferman od sultana u vezi sa novim političkim stanjem, dok se izrazito konzervativni muslimanski krugovi još uvijek nadaju uspostavi stare turske uprave.¹⁸

Za razumijevanje političke situacije u Bosni i Hercegovini nakon aneksije naročito su ilustrativna zapažanja bihačkog okružnog predstojnika Maxa Gyurkovića. On navodi da je aneksija različito primljena i u gradovima i u narodu. U Sanskom Mostu i Bosanskom Petrovcu građani su izrazili zahvalnost u kotarskim uredima, dok je stanje po kafanama drukčije. U široj javnosti prisutna je uznemirenost. Katolici priređuju razne fešte na kojim pokazuju svoje radovanje zbog novonastale političke situacije dok su pravoslavni i muslimani, uglavnom, utučeni. I u Bihaću su ponašanja različita. Neki muslimani izražavaju radost i lojalnost u kotarskim uredima, dok ih većina tuguje. Muslimane, ipak, manje brine političko-pravni aspekt aneksije a više njene reperkusije po njihova vjerska prava i imovinu. Oni se plaše da u anektiranoj Bosni i Hercegovini neće moći slobodno ispoljavati svoja vjerska osjećanja i pridržavati se vjerskih propisa. Kad je Alibeg Alajbegović, gradonačelnik Bihaća, došao u bihaćki kotarski ured da službeno čestita proglašenje aneksije, prvo je upitao: "Šta će biti s našom vjerom i posjedima?" Za njegovog sina Mehmedbega Alajbegovića navodi se da je bio odan i lojalan austro-ugarskoj upravi, ali je i on sada iz straha za svoju vjeru i imetak stao uz Alibega.¹⁹ Dotični strah je uzrokovao najavu iseljavanja, što treba spriječiti, jer muslimanima ni vjera ni imovina nisu u opasnosti niti im je sreća i spas u nekoj stranoj zemlji.

Podudarna Gyurkovićevim su i zapažanja mostarskog okružnog predstojnika barona Pitnera koji je sredinom oktobra obišao istočnu Hercegovinu kako bi se obavijestio šta čaršija priča u vezi aneksije. Dotični obilazak poduzeo je i zbog demonstracija u Srbiji i mogućih refleksija na stanje javnog reda i mira. Barona je naročito zanimala granica sa Crnom Gorom i kretanje vojnih jedinica. Njegovi ukupni dojmovi, međutim, nisu davali povoda zabrinutosti. Generalni zaključak je bio da je narod većim dijelom miran i prijateljski nastrojen prema vlastima.²⁰ Što se tiče Bošnjaka, vijest o aneksiji ih je zapanjila. Naročito starije koji se još sjećaju Osmanlija u Bosni. Mladomuslimanski prevrat je u svakom bošnjačkom srcu izazvao jače kucanje i nadu u obnovu stare moći Osmanlija. Ali sada strahuju da će im usljed turske slabosti vjera ostati nezaštićena, da će im se žene morati otkriti, da će se zabraniti spominjanje

¹⁸ ABH, ZMF – Pr BH, 1777/08. Datum: 20. 10. 1908.

¹⁹ ABH, ZMF – Pr BH, 1840/08. Datum: 20. 10. 1908.

²⁰ ABH, ZMF – Pr BH, 1775/08, 1776/08. Izvještaji od 21. i 23. 10. 1908. U radu H. Kapidžića stoji: "Stanovništvo oba pomenuta sreza [Gacka i Nevesinja] je potpuno mirno. Mnogi seljaci očekuju popravljavanje svoga položaja. Ljudi su prijateljski raspoloženi, predusretljivi i puni poštovanja prema vlastima." Pripremanje ustavnog perioda, str. 133.

halife na hudbama, kmetovi jeftino otkupiti i postati vlasnici zemlje ... Sve ove priče, Pitner napominje, imaju velikog uticaja na obične ljude. Tu su i vijesti koje stižu iz Srbije i Crne Gore. Muslimani govore kako je sasvim jasno da će sada Srbi upravljati. Oni pokazuju veliku antipatiju prema Srbima uprkos političkim manevrima i savezu dviju organizacija. Njihovo raspoloženje je prilično složeno i nedostaje im samopouzdanja.

Nema sumnje da su narodi Bosne i Hercegovine, kako jedni spram drugih tako i unutar sebe, ispoljavali različite poglede na aneksiju i vlastitu perspektivu u dolazećem vremenu. Što se tiče Bošnjaka, njih je vijest o aneksiji zaprepastila jer su se zavaravali nadom u pozitivan rasplet bosanskohercegovačkog pitanja, u smislu obnove osmanskog suvereniteta i eventualne autonomije. Tome je doprinijela revolucija mladoturaka, ali i nerealni zahtjevi bošnjačke političke elite koja nije bila u stanju sagledati vlastite mogućnosti u ukupnosti domaćih i međunarodnih prilika.

Dva pogleda na aneksiju

Najjača politička stranka koja je okupljala Bošnjake – Muslimanska narodna organizacija – izrazila je svoj stav prema aneksiji putem "Zajedničke poruke narodu u Bosni i Hercegovini", koju je zajedno sa Srpskom narodnom organizacijom objavila u Budimpešti 11. 10. 1908. godine. U poruci, koju karakteriziraju oprez i birane riječi, izražava se nezadovoljstvo aneksijom, ali se u prvi plan ne stavlja njena neprihvatljivost, već konferencija velikih evropskih sila koja bi mogla dovesti do njenog osporavanja i preinake u povoljnije rješenje. MNO istupa kao organizacija koja suvereno vlada političkim raspoloženjem bošnjačkog naroda, šaljući vlastima signal da neće odustati od predstavničkog principa u organizaciji vlasti i saradnje sa Srbima na putu ostvarenja vlastitih političkih ciljeva.²¹

Značajna pažnja posvećena je, dakako, unutrašnjo-političkom kontekstu aneksije. Pritom je glavna briga MNO dokazati da samo ona govori u ime bosansko-muslimanskog naroda, odnosno da druge snage nemaju ni legitimiteta ni kredibiliteta da zastupaju Bošnjake. Tako su članovi poklonstvene deputacije caru i kralju koju je početkom novembra 1908. predvodio sarajevski gradonačelnik Esad ef. Kulović na stranicama *Musavata*, u nastavcima, opisivani kao ličnosti bez karaktera i digniteta, kao neznalice i ližisahani, poput hafiza Mehmed ef. Hodžića, gradonačelnika Bosanskog Broda, koji je ocijenjen prototipom

²¹ M. Imamović, *Pravni položaj*, str. 191.

"servilnog i ropski poslušnog vladinovca za kojega se može reći: vlada mu je i otac i majka!"²² U difamacijama omraženih naprednjaka nije se krio odijum prema vladajućim i doseljeničkim elementima, kao u slučaju tuzlanskog trgovca Osmanage Nuri Precića, kojem se stavlja na teret staranje za kloster "u kojemu se vaspitavaju švapčadija, kojemu on svake godine, pred katolički Božić pokloni po koju stotinu kruna, da se švapčad odiju i obuju; dok ga ni briga nije, što stotine muslimanske siromašne dječice gole i bose od zime skapavaju"²³. Očito nespremna na bilo kakav hazard u pogledu legitimiteta u narodu, MNO je u svom glasniku nerijetko donosila oglašavanja Bošnjaka iz pojedinih kotara koji su uskraćivali pravo Kuloviću, Mešiću, Kapetanoviću i drugima da istupaju u ime svih muslimana Bosne i Hercegovine.²⁴

Prvaci MNO nisu rezolutno odbacivali aneksiju i novi poredak, ali su činili sve što su mogli da otežaju i uspore njihovo zaživljavanje. Nisu prihvatili učešće u ustavnoj anketi pravdajući to za njih neprihvatljivim pozivanjem ljudi koji nemaju legitimiteta u bošnjačkom narodu.²⁵ Vladi su postavljali uslove da izda zakon o slobodi zbora i dogovora i zakon o udruživanju.²⁶ Različitim napisima u štampi su podgriježivali nezadovoljstvo Bošnjaka prema nametnutom poretku u Bosni i Hercegovini.

Za razliku od MNO, Muslimanska napredna stranka je bez oklijevanja prihvatila aneksiju i uputila brzojavnu čestitku Dvorskoj kancelariji Njegovog carskog i kraljevskog veličanstva u Budimpešti.²⁷ Premda je samo sedam dana prije aneksije njeno glasilo ocjenjivalo neutemeljenim stavove po kojim se bosanskom narodu ne mogu dati političke slobode prije rješavanja državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine²⁸, odmah po objavljivanju aneksije MNS se prihvatila zadaće tumačenja novonastale situacije Bošnjacima, potencijalnim biračima, prepoznavajući u novom poretku priliku za vlastitu političku penetraciju. U retorici koja je uslijedila, u težnji da se smanji manevarski prostor egzekutivcima, brižljivo je navođena odgovornost osmanske države i susjeda za postojeće stanje; upiralo se prstom u mladoturski zaokret, u srbijansko velikodržavlje, u muslimansko-srpske izazivače, otupljujući oštricu bijesa i ogorčenja prema Habsburgovcima, kao jedinim

²² Tipovi iz (Kulo)vić-mešićeve deputacije, *Musavat*, IV/1909, br. 1, str. 1.

²³ *Isto*. Opis dvadesetog tipa.

²⁴ Narod progovara, *Musavat*, IV/1909, br. 2, str. 1.

²⁵ M. Imamović, *Pravni položaj*, str. 198. U izvještaju informatora Jovana od 17. 12. 1908. stoji: "Čaršija govori da muslimanski eksekutivni odbor tako će dugo zavljučiti svoj rad [po pitanju ustava], dok se ne riješi na evropskoj konferenciji definitivno bosansko pitanje, a tek nakon toga da će se razbistriti, i viditi kojim će putem narod okrenuti, ili uz eksekutivni odbor ili uz Kulovića i naprednu stranku." ABH, ZMF – Pr BH, 2217/08. Jovan vladi.

²⁶ Naše ustavno uređenje, *Musavat*, IV/1909, br. 15, str. 1.

²⁷ Sakib Kurtić, *Adem-aga Mešić u svom vremenu*, Tešanj 2004, str. 81.

²⁸ Aneksija, *Muslimanska svijest*, I/1908, br. 5, str. 1.

stvarnim uzročnicima aneksije. Obilje napisa plasiranih u opozicionoj bošnjačkoj štampi sugerira da se s aneksijom igralo kao s faktorom koji bi, uz pomoć vladajućeg režima, mogao osigurati političku degradaciju egzekutivaca u korist Muslimanske napredne stranke.

Udar na MNO obuhvatao je sve aspekte njene politike: od načina na koji je vodila borbu za vjersko-prosvjetnu samoupravu do paktiranja sa Srpskom narodnom organizacijom. MNO je terećena da je huškala narod da se bori za sultana, da ga je obmanjivala govorom o opozicionoj snazi pravoslavnih i muslimana, a da mu sada, nakon aneksije, usljed volje za prvenstvom i slavom, ne želi priznati da ga je držala u zabludi.²⁹ Glavnina napada na MNO tiče se njenog savezništva sa Srbima, koje se ocjenjuje nemuslimanskim, nepatriotskim i pogubnim po dugoročne interese Bošnjaka i Bosne i Hercegovine. Ukazuje se na nespojivost paktiranja sa Srbima i srbijanskih zahtjeva za kompenzacijom Bosne i Hercegovine Novopazarskim sandžakom – gdje je tu borba za sultana, pitaju naprednjaci egzekutivce, kad je Srbima jedino stalo da se prošire na račun Osmanlija i muslimanskog životnog prostora.³⁰ Posebno negativno se piše o Srbima kao narodu – jezikom koji nije lišen mržnje i netrpeljivosti. Srbi se ocjenjuju kao "najgori dušmani Islama i Turske"³¹, kao demagozi koji su postali bogataši i gazde na račun neukih bošnjačkih muhadžira, kao manipulatori s kojim Bošnjaci ne trebaju imati ništa zajedničko.

Vodstvo MNS vrijeme nakon aneksije vidi kao veliku priliku za Bošnjake, da "održe svoj položaj, da ostanu gospodari zemlje i da povedu odlučnu riječ, koja ih sa pravom po historiji i po položaju zapada"³². Temeljna pretpostavka takve perspektive, ističe se, jeste okupljanje islamskog elementa oko jedinstvene platforme narodnog rada, čega nema bez podrške naprednim idejama i inteligenciji kao novoj avangardi bošnjačkog naroda.³³

Krah jednog nadanja

²⁹ Narod se kreće, *Muslimanska svijest*, I/1908, br. 9, str. 1.

³⁰ 'Eksekutivni odbor' i aneksija, *Muslimanska svijest*, I/1908, br. 8, str. 2.

³¹ *Isto*, str. 4.

³² Narod se kreće, *Muslimanska svijest*, I/1908, br. 9, str. 1.

³³ U svojim naporima MNS je značajnu podršku imala u *Bošnjaku*, listu čije je cjelokupno pisanje nakon 7. 10. 1908. bilo u funkciji afirmacije aneksije među Bošnjacima. *Bošnjak* je budno pratio domaća i međunarodna kretanja, nemilosrdno razbijao iluzije o mogućoj reviziji aneksije, savjetovao Bošnjake da okrenu leđa propaloj politici egzekutivaca i posvete se prosvjeti, zanatima i privredi. Sloga, rad i napredak – bile su devize kojim je *Bošnjak* hrabrio Bošnjake nakon aneksije. Pogledati: Sloga! *Bošnjak*, XVIII/1908, br. 41, str. 1. Premda je list zagovarao političko jedinstvo Bošnjaka, u smislu pomirenja MNO i MNS nakon aneksije, način na koji je on to činio, kroz napise prepune teških optužbi na račun MNO, sugerira da je njegov primarni cilj bio diskreditacija vodeće bošnjačke partije i popularizacija naprednjaka na pragu dolazeće ere ustavnosti.

Nekoliko mjeseci nakon aneksije vođe MNO nije napuštala nada u povoljan međunarodni rasplet koji bi obesnažio carsku proklamaciju o aneksiji Bosne i Hercegovine. Početkom novembra 1908. Alibeg Firdus se zaputio u Carigrad s namjerom da od mladoturskog komiteta dobije podršku u pogledu prisustva bosanskohercegovačkih narodnih zastupnika na eventualnoj međunarodnoj konferenciji posvećenoj aneksiji, "da istoj memorandum predlože sa protestom proti aneksiji i sa zahtjevom, da Bosna i Hercegovina dobiju autonomiju pod jednim turskim princom kao guvernerom"³⁴. Firdusova misija je bila u funkciji političkih ciljeva MNO, ali i zajedničkih napora Bošnjaka i Srba na poništenju aneksije i osiguranju autonomije. Kad je Alibeg Firdus odlazio u Carigrad, izvještava vladin informator, i neki Srbi su s njim htjeli poći, ali im je Firdus poručio da "najvoli sam ići", nakon čega su oni odustali od svoje namjere i dali mu, sa Glišom Jeftanovićem na čelu, povjerenje "da pristaju na to što on uradi". Ako mladoturci ne odobre Firdusov plan, oni se ipak neće pokoriti već će samostalno djelovati. U istom izvještaju se dodaje da su dr. Uroš Krulj, dr. Nikola Stojanović i Dušan Vasiljević iz Mostara otišli u inostranstvo da čekaju koju odluku će Firdus iz Carigrada donijeti, kako bi se po tome ravnali. Ako mladoturci pristanu na Firdus prijedlog, oni bi išli kao glavni srpski zastupnici na konferenciju. Ali ako mladoturci Firdusov prijedlog odbiju, onda će oni "ispred srpskog naroda na svoju ruku raditi"³⁵.

Navedeni izvještaj sugerira da su mjesec dana nakon aneksije još uvijek postojale jake spone između bošnjačke i srpske politike u Bosni i Hercegovini.³⁶ U prilog tome govori i povjerljivi izvještaj od 10. 12. 1908. u kojem se navodi da Alibeg Firdus, koji od 7. 12. 1908. boravi u sarajevskom Hotelu Europa, svaki dan opći sa popom Dušanom Lapčevićem, Mustajbegom Halilbašićem, Mehmed ef. Memiševićem, Hašimbegom Hafizadićem, zatim Glišom Jeftanovićem, dr. Jeftom Dedijerom, Tošom Popovićem (*Srpska riječ*), softom Salih ef. Muftićem, Omerbegom Sulejmanpašićem, Mahmudbegom Fadilpašićem, učiteljom Jovom Vukovićem, Šerifom Arnautovićem, hodžom iz Mostara Salih ef. Hasanagićem, dr. Urošom Kruljem, advokatom Danilom Dimovićem i dr. Milanom Srškićem.³⁷ U izjavi Egzekutivnog odbora MNO od 28. 12. 1908. ističe se da je u međusobnoj slozi i zajedničkom radu sa pravoslavnim Srbima jedini spas i garancija za zajednički uspjeh Bošnjaka i Srba.³⁸

³⁴ ABH, ZMF – Pr BH, 1950/08. Konfidenten-Meldung vom 16. November 1908.

³⁵ *Isto*. U istom izvještaju je navedeno i mišljenje Mahmudbega Fadilpašića koji je izrazio sumnju u pozitivan odgovor mladoturaka na Firdusov prijedlog, "jer oni hoće da imaju slobodne ruke u Bugarskoj, te ne imaju poteškoće sa strane Austrije".

³⁶ Mustafa Imamović, međutim, smatra da su nakon budimpeštanskog proglašenja praktično već prestale zajedničke bošnjačko-srpske akcije u pogledu aneksije. *Pravni položaj*, str. 197.

³⁷ ABH, ZMF – Pr BH, 2216/08. Konfidenten-Meldung vom 10. Dezember 1908.

³⁸ *Musavat*, IV/1909, br. 1, str. 1.

Alibeg Firdus je ponio sa sobom u Carigrad nekoliko hiljada potpisa protiv aneksije. Došavši u Carigrad zaputio se u još neka mjesta prikupiti potpise emigranata i susresti se sa narodnim poslanicima kako bi ih zamolio da se zauzmu za bosansku stvar na osmanskom parlamentu. Potpise je Ali Ševki ef. Aličehić, predsjednik odbora protiv aneksije, predao velikom veziru a ovaj dan kasnije pozvao Firdusa zanimajući se za položaj Bošnjaka i narodno držanje u pogledu aneksije. Firdus je dramatično objasnio velikom veziru da Bošnjaci ni po koju cijenu ne žele ostati u trenutnom položaju, "te ako bi ovako Bosna ostala, mi ćemo se morati seliti"³⁹. Na to mu je veliki vezir obećao da će sve sile uložiti "da stvar ne ostane ovaka kao što je sada." Firdus je bio i u audijenciji kod sultana a zatim se zaputio u Bosnu i Hercegovinu, kako bi se nastavili pregovori sa vladom radi stiliziranja teksta statuta za autonomne poslove muslimanske vjerske i vakufsko-mearifske uprave.

Firdus se vratio u Bosnu i Hercegovinu razočaran i zabrinut. Pristašama i partnerima je izrazio svoje nezadovoljstvo držanjem sultana, koji ga je primio veoma hladno. Međutim, jedan od mladoturskih ministara mu je obećao da će se na konferenciji raditi da Bosna i Hercegovina dobije autonomiju a to isto žele Rusija, Italija, Srbija i Crna Gora. Ako bi došlo do sukoba sa Austro-Ugarskom, rat se ne bi vodio u Bosni i Hercegovini, jer bi se Austrija svela Bošnjacima i Srbima, već bi Crna Gora upala u Dalmaciju a Srbija i Turska u Banat i Slavoniju. Firdus je takođe prenio priče iz Carigrada da je Austrija nudila Osmanlijama 10 miliona napoleona kao kompenzaciju za Bosnu i Hercegovinu ali da tu ponudu mladoturci odbijaju da se ne bi reklo da je Turska prodala Bosnu i Hercegovinu. Firdus je svejedno iznio mišljenje da bosanska stvar trenutno ne stoji najpovoljnije.⁴⁰

Prema povjerljivom izvještaju za vladu od 22. 12. 1908. dva egzekutivna odbora, muslimanski i srpski, zaključila su da na konferenciju velesila ne šalju zastupnike iz Bosne i Hercegovine nego da Bosnu i Hercegovinu zastupaju emigranti.⁴¹ Za konferenciju je pripremljen memorandum na velesile, uz prilog od oko 150.000 potpisa protiv aneksije. U izvještaju se navodi da se u memorandumu protestira protiv aneksije ali se ne kaže koje rješenje za Bosnu i Hercegovinu su predlagali njegovi autori. Nekoliko sedmica kasnije, Austro-Ugarska i Osmanlije su se nagodili oko finansijskog obeštećenja za anektiranu pokrajinu, čime je obesnažen svaki motiv za sazivanje konferencije u koju su Firdus, Jeftanović i ostali polagali nadu da bi mogla promijeniti državno-pravni status Bosne i Hercegovine.

³⁹ ABH, ZV, prez, 7883/08. Datum: 19. 12. 1908.

⁴⁰ ABH, ZMF – Pr BH, 2216/08.

⁴¹ ABH, ZMF – Pr BH, 2219/08. Konfidenten-Meldung vom 22. Dezember 1908.

Nagodba o obeštećenju djelovala je na prvake MNO šokantno, ali ih nije pokolebala u njihovoj odlučnosti da djeluju u smjeru revizije odluke o aneksiji. Pažnja je sada usmjerena na osmanski parlament od kojeg se očekivalo da odbaci nagodbu i tako iznova aktuelizira pitanje statusa Bosne i Hercegovine. U tom kontekstu praćena je djelatnost bosanskohercegovačke emigracije i visokoškolske omladine u Carigradu koje su različitim metodama nastojali pridobiti osmanske i međunarodne političke činioce za bosansku stvar. Tako se u jednom pismu iz Carigrada, plasiranom na udarnom mjestu u *Musavatu*, navodi da se vrši intenzivno lobiranje među osmanskim narodnim zastupnicima kako bi odbili nagodbu i tako spriječili kompromitaciju prvog turskog parlamenta. Dodaje se da su za bosansko pitanje naročito oduševljeni Arnauti, kojih u Carigradu ima poprilično. "Oni su čak poslanicima Arnautima prijetili puškom, ako bi glasali za predlog."⁴² Arnautskim poslanicima, međutim, ne treba metak jer su i sami protiv aneksije Bosne i Hercegovine.

Nema sumnje da je ovakvim i sličnim napisima i komentarima vodstvo MNO težilo suzbiti defetizam i održati tenzije u narodu u prijelomnoj fazi rješavanja aneksione krize. Opozicija je to smatrala nedopustivim manipuliranjem narodnim osjećajima s ciljem da se javno mnijenje što više razdraži protiv postojeće uprave. MNO i *Musavatu* je posebno spočitavano što dezinformira javnost najavljujući skori vojni sukob između Austrije i Turske - Turske na čijoj strani bi bile i Srbija i Crna Gora. Što se tiče vijesti o intenzivnom bojkotu austrijske robe po osmanskim gradovima, one su istinite, "ali taj bojkot nema ni izdaleka izgleda, da bi te države dovele do ratnih zapletaja"⁴³. Kako je poznato, vijest o aneksiji uzburkala je javno mnijenje u osmanskim gradovima i polučila osnivanje tzv. bojkoterskih saveza koji su ekonomskim pritiskom težili prinuditi mladotursku administraciju na odbijanje priznavanja aneksije.⁴⁴

Prve vijesti o nagodbi Osmanlija i Austrijanaca oko Bosne i Hercegovine primljene su među Bošnjacima sa nevjericom i ogorčenjem. Zemaljska vlada je pisala Zajedničkom ministarstvu finansija da se u narodu priča kako ga je Turska prodala, što je velika sramota i bruka. "Prodala nas je kao ovna za kurbana – 35 kruna po glavi."⁴⁵ Narod ističe da će mladoturci, ako tako nastave, i samog halifu odvesti na pazar, a prodat će, ako se nađe kupac, i Albaniju, Makedoniju, Krit i Rumeliju. Što se tiče bošnjačkog naroda, on je prikovan uz zid,

⁴² Pismo iz Carigrada, *Musavat*, IV/1909, br. 4, str. 1.

⁴³ Kuženje javnog mnijenja, *Bošnjak*, XVIII/1908, br. 47, str. 1.

⁴⁴ O tome više: Šennur Şenel, Aneksija Bosne i Hercegovine i popratne reakcije, rad izložen na naučnom skupu Sto godina od aneksije Bosne i Hercegovine 1908-2008, Odsjek za historiju Filozofskog fakulteta u Tuzli i Društvo historičara TK, Tuzla, 7-8. 7. 2008. Pomenuta turska historičarka navodi da je djelatnost bojkoterskih saveza u turskoj štampi označavana kao ekonomski ili trgovinski rat (*harbi-iktisadi, ticaret savasi*).

⁴⁵ ABH, ZV, prez, 634/09. Datum: 15. 1. 1909.

svi su ga izdali i osuđen je da tone u procjepu između Austrije i Turske. Bošnjaci se sada suočavaju sa pitanjem – šta da se radi, mora li se hidžret činiti u Tursku, jer, kako smatraju, katolički car ne podnosi muslimane. U pismu zajedničkom ministarstvu navedeno je i nezadovoljstvo bosanskih Jevreja koji ističu kako će za par dana i turska štampa prestati pisati o Bosni i da Jevreji moraju misliti svojom glavom i prihvatiti ono što je zaključeno.

Nakon definitivnog preciziranja uslova sporazuma između Austro-Ugarske i Osmanlija, bošnjačka javnost se pomirila s realnošću da je bosansko pitanje skinuto s dnevnog reda velikih sila. Povjerljivi izvještaj od 20. 2. 1909. govori da su sarajevski Bošnjaci pozitivno primili konačni austrijsko-osmanski sporazum, o čemu ih je u muslimanskoj kiraethani obavijestio Mustajbeg Halilbašić. Navode se riječi Mahmudbega Fadilpašića da je sporazum za Bošnjake najveća korist, "jer da je bilo drugačije neznam kako bi se naš millet držao, pak bi mogao grdno nagrajsati, a ovako sada smo sigurni za svoj obstanak i mir u zemlji"⁴⁶. Posebno zanimljiv je dio izvještaja koji govori o porukama Bošnjacima od strane osmanskih zvaničnika:

"Isto je sinoć i Mustajbeg Halilbašić u muslimanskom klubu (čitaonici) kazivao da je došlo pismo iz Carigrada od Šerif eff. Arnautovića. On javlja – da je razgovarao sa više političara i zastupnika otomanskog parlamenta, i da su mu svi preporučili korektno i lojalno držanje naspram austrijskoj upravi, a kazali da muslimani u Bosni i Hercegovini moraju prekinuti svaku svezu sa Srbima, osobito sa onima koji teže k Srbiji i da narod sačuvaju da nebi selio iz Bosne i Hercegovine."⁴⁷

MNO je, međutim, tvrdoglavo odbijala da prizna novi poredak, čak i kad je početkom maja 1909. srpska poklonstvena delegacija pred ministrom Buriánom priznala aneksiju i izrazila lojalnost monarhiji. Po sklapanju sporazuma između Austro-Ugarske i Osmanskog carstva nestajalo je ozbiljnih poticaja otporu aneksiji na teritoriji osmanske države, samo su još bosanskohercegovački emigranti gorljivo branili stav da aneksiju ne treba prihvatiti. Svjesna da su nove pravne i političke datosti u zemlji realnost, s kojom će se kad tad morati suočiti, MNO se pažljivo počela očitovati o predstojećem ustavnom poretku, svejedno istrajavajući na svom opozicionom držanju spram austro-ugarskih vlasti i njihove politike. Naročita meta kritike i optužbi bili su bosanska katolička hijerarhija i nadbiskup Stadler čiji

⁴⁶ ABH, ZV, prez, 1172/09. Abschrift einer Konfidentmeldung vom 20. Februar 1909.

⁴⁷ *Isto*. Slični tonovi mogli su se čuti u spočitavanjima Alibegu Firdusu od strane *staroturaka*, koji su ga, dok je boravio u Carigradu, susretali sa nepovjerenjem i prebacivali mu da je srbofil. Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1997, str. 428.

su postupci navođeni kao potvrda malih izgleda za slobodan i dostojanstven život muslimana u monarhiji. Sredinom decembra 1908. na sijelima u Sarajevu vijećalo se o izboru deputacije koja bi sarajevskog gradonačelnika i vladine zvaničnike pitala da li im je poznato da je nadbiskup Stadler dao pokrstiti Aliju Čizmića.⁴⁸ O nasrtajima katoličkih fanatika na muslimane izvještavani su i visoki zvaničnici mladoturske administracije, a sve s ciljem da se relativiziraju carska obećanja o punoj ravnopravnosti i poštivanju islama u anektiranoj domovini.⁴⁹

Novi ustavni poredak i izbori za prvi bosanski sabor otvorili su novu stranicu bosanskohercegovačke historije. U februaru 1910. i čelništvo MNO je priznalo aneksiju, čime su upotpunjeni uslovi za novu etapu političkog razvoja Bosne i Hercegovine.

Zaključak

Bosanskohercegovački narodi su imali različite poglede na aneksiju i vlastitu perspektivu u anektiranoj Bosni i Hercegovini. Dok su Hrvati pozdravili aneksiju, Srbi i Bošnjaci su izražavali nezadovoljstvo i zabrinutost – svi iz različitih motiva i pobuda. Hrvati su u aneksiji gledali most ka pripajanju Bosne i Hercegovine Hrvatskoj, Srbi ozbiljnu prepreku sjedinjenju Bosne i Hercegovine sa Srbijom a Bošnjaci težak udarac njihovim težnjama za obnovom osmanske uprave u njihovoj domovini. Bošnjaci su posebno bili zabrinuti za opstanak njihove vjere i imovine nakon aneksije.

Bošnjačke političke elite imale su dijametralno suprotne poglede na aneksiju i ono što ona donosi Bosni i Hercegovini i Bošnjacima. Stav MNO reflektirao je kontinuitet antiokupacione i autonomističke usmjerenosti stranke koja je aneksiju tumačila kao nastavak pravnog i političkog nasilja nad Bosnom i Hercegovinom i njenim narodima. Premda je pozivala Bošnjake da ne napuštaju svoja imanja i domove, ona ničim nije ukazivala na perspektivu u anektiranoj domovini. Njena opozicija – naprednjaci – prihvatila je aneksiju ne samo kao čin koji omogućava vjerski, kulturni i ekonomski opstanak muslimana već i kao priliku njihovog razvitka u tzv. vodeći element u Bosni i Hercegovini. Ove su krajnosti bile, u značajnoj mjeri, posljedica sukobljenih ambicija bošnjačkih političkih elita koje nisu bile dorasle historijskoj realnosti koja je od njih zahtijevala jasno lučenje nacionalnih ciljeva od partijskih interesa. MNO je tražila perspektivu tamo gdje je nije bilo: na međunarodnom

⁴⁸ ABH, ZMF – Pr BH, 2217/08. Jovan vladi.

⁴⁹ Pismo iz Carigrada, *Musavat*, IV/1909, br. 15, str. 1. Datum: 25. 4. 1909.

planu koji je činio odveć irealnom njenu temeljnu ambiciju – povratak u okrilje carstva koje je iz desetljeća u desetljeće bilo sve manje i manje. MNS, sa druge strane, računala je na probitke paternalističkog odnosa monarhije prema Bošnjacima – jedna imaginarna percepcija koja je protežirala segregaciju i nepovjerenje, koja je insistirala na nemogućnosti političke i društvene kohabitacije muslimana i pravoslavnih, koja je namjeravala graditi Bosnu na naslijeđenim nacionalnim i socijalnim protivvrječnostima. Očito pomanjkanje vizije i dobre volje da se gradi bosansko društvo po mjeri svih njegovih žitelja – i sa jedne i sa druge strane. Sukob oko aneksije jasna je indikacija dubine podjela unutar bošnjačkih elita – podjela koje će, kako je poznato, biti premošćene tek novim uvidima, ali i pragmom političkog djelovanja tokom ustavnog razdoblja.

Summary

This work tells about the attitude of Bosniaks and Bosniak political elites towards the annexation of Bosnia and Herzegovina done by the Austro-Hungarian Monarchy in 1908. The author explains the intentions and motives which determined totally different views among Bosniaks regarding the annexation and post-annexation perspective of Bosnia and Herzegovina. While Bosnian Croats welcomed the annexation, Bosnian Serbs and Muslims expressed discontent and worriedness. Bosniaks experienced the annexation as a heavy blow to their hopes and wishes for Bosnia to be returned under the political sovereignty of the Sultan. They were particularly worried for the survival of their faith and properties after the annexation. This attitude had its reflection in the political approach of Muslim People Organization, which persistently opposed the annexation and tried to stimulate the Young Turks administration in Istanbul to reject the shift in the state and legal position of Bosnia and Herzegovina. On the other hand, its opposition, Muslim Progressive Organization, welcomed the annexation expressing its belief that the new state of affairs would help Bosniaks to strengthen their political and economic position. The confrontation regarding the annexation was a reliable indication how deep was the gap within the Bosniak political elites of the time, showing their incapability to transcend political particularity in favour of a more consistent Bosnian concept.